

Stad Aalst

AALST
VERGEET
JE NOOIT

SOLVA

AALST VREDEPLEIN - KEIZERSPLEIN

DE LAATMIDDELEEUWSE STADSOMWALLING

ARCHEOLOGIE
BROCHURE 7

Zicht op Aalst vanuit het zuidwesten (Gaspar Merian - 1654) (Beeldbank Aalst).

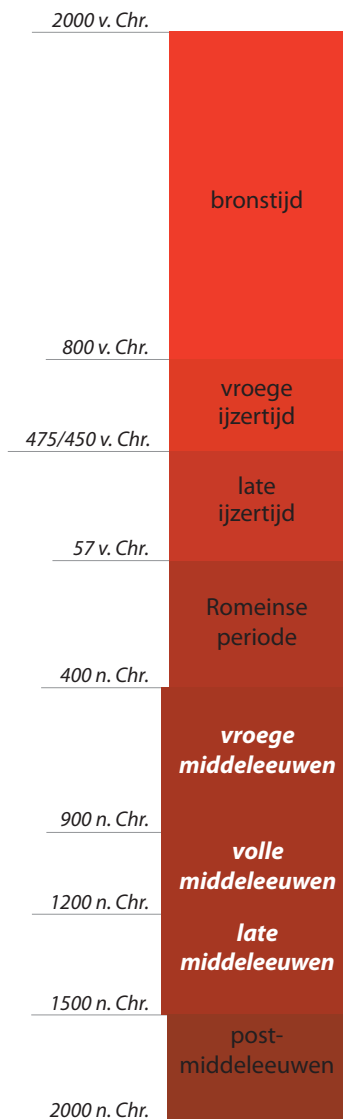
Aalst: ontstaan en prille groei

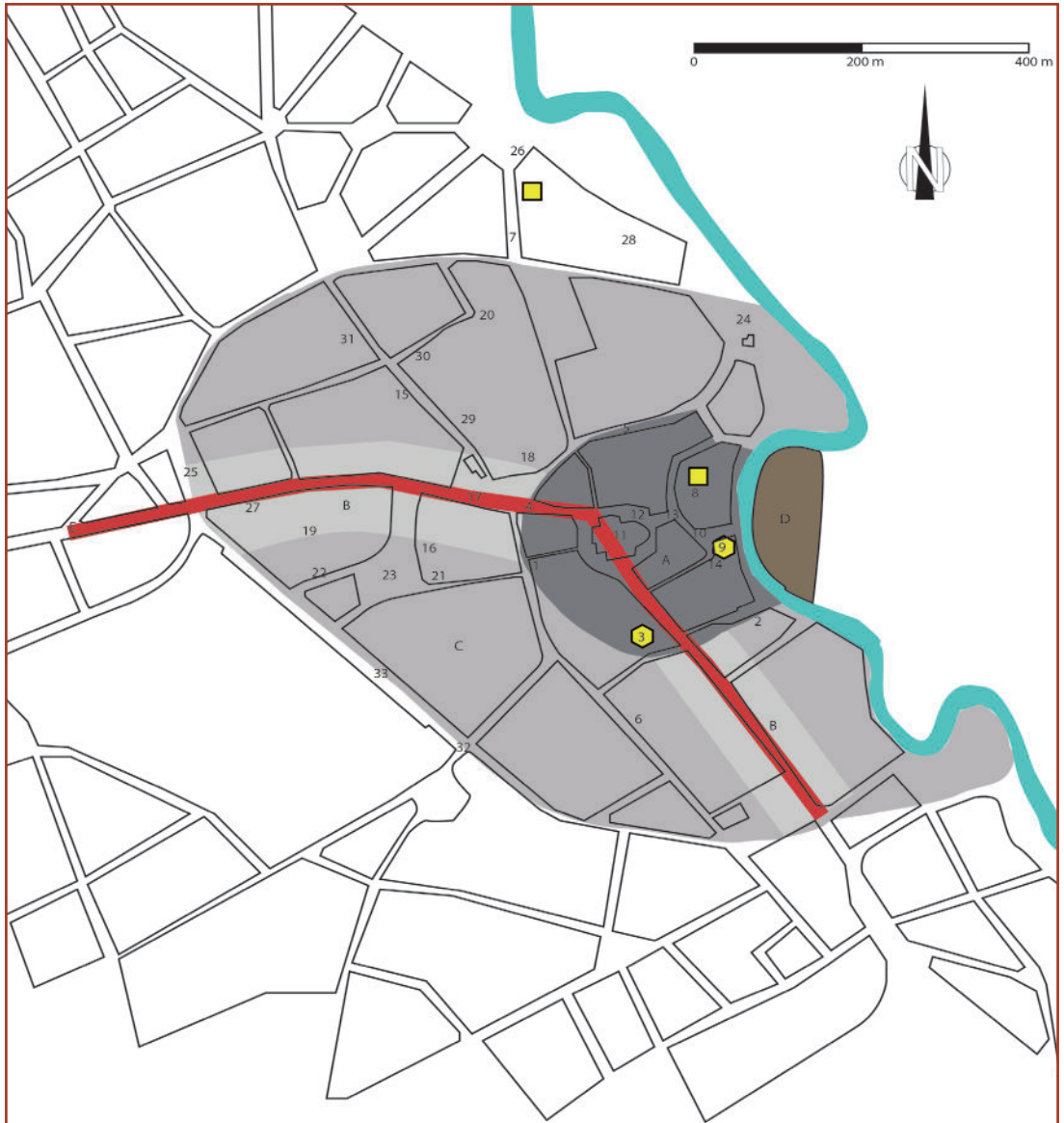
De eerste vermelding van Aalst in een document dateert uit 868-869. Een opsomming van de eigendommen van de abdij van Lobbes in Henegouwen beschrijft hun goederen in het domein *Villa Alost*. Op dat ogenblik is er echter nog geen sprake van een stad zoals we die vandaag kennen, maar gaat het om enerzijds een centrale hoeve en anderzijds verspreide kleinere boerderijen.

Verschillende opgravingen bevestigen dit beeld. Zo hebben archeologen van het Agentschap Onroerend Erfgoed op de Oude Vismarkt enkele sporen uit de Karolingische (750-900 n. Chr.) en zelfs de Merovingische periode (500-750 n. Chr.) aangetroffen. Ook bij opgravingen op de speelplaats van het Sint-Jozefscollege zijn in 2009 Merovingische sporen van houtbouw blootgelegd. Voor de identificatie van deze Villa Alost komt dus een veel groter gebied dan oorspronkelijk gedacht in aanmerking. De oorsprong ervan gaat bovendien verder terug in de tijd dan de negende-eeuwse vermelding.

De abdij van Lobbes

De Sint-Pietersabdij van Lobbes, gelegen nabij Thuin in de provincie Henegouwen, zou gesticht zijn rond 645 door de heilige Landelinus. Ze werd later één van de belangrijkste abdijen op religieus, politiek en intellectueel vlak van het prinsbisdom Luik. Landelinus' opvolger, Ursmarus, gaf in Aalst ook zijn naam aan een voorlopig nog niet exact gelokaliseerde kapel ter hoogte van de stationsomgeving. In 1794 vernielden Franse soldaten de abdij, maar de oudste geschreven teksten bleven bewaard. Ze bevatten een schat aan informatie over de geschiedenis van de abdij en haar bezittingen.

LEGENDE

- A: De oudste omwalde stedelijke kern
- B: Lintbebouwing langs handelsweg Brugge - Keulen
- C: De laatmiddeleeuwse omwalde stad
- D: Castrale motte
- E: Handelsweg Brugge - Keulen

Archeologische sporen uit de vroege middeleeuwen

Hypothetische vroegmiddeleeuwse aanwezigheid op basis van historische bronnen

Opgraveningen in Aalst

- 1: Sluierstraatje - huis van Andwerpen (1988)
- 2: Pontstraat - Burchtparking (1993)
- 3: Sint-Jozefcollege (1993, 1994, 2009)
- 4: Kerkstraat (1998)
- 5: Molenstraat (2001)
- 6: Louis D'Haeseleerstraat (2008)
- 7: Albert Liénartstraat (2006)
- 8: Oud-Hospitaal (1982, 1999, 2001, 2002)
- 9: Stadsarchief (1993)
- 10: Oude Vismarkt (1998)
- 11: Sint-Martinuskerk (1997/1998)
- 12: Sint-Martensplein (2000)
- 13: Onderwijsstraat (2000)
- 14: Stooftstraat (2004)
- 15: Heilige Geestkapel (1989)
- 16: 't Haantje - Hopmarkt (1994/1995)
- 17: Grote Markt (1994/1995)
- 18: Stadhuis (1999)
- 19: Tussen Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat (2001)
- 20: Peperstraat (2001, 2011)
- 21: Sint-Jorisstraat (2001)
- 22: Korte Nieuwstraat (2002, 2012)
- 23: Hopmarkt (2004/2005, 2011)
- 24: Werfplein (2007, 2010, 2011)
- 25: Vredeplein (2009)
- 26: Statieplein (2010)
- 27: Nieuwstraat (2010)
- 28: Dokter André Sierensstraat (2010, 2011)
- 29: Kattestraat (2005)
- 30: Peperstraat (2011, 2012)
- 31: Kattestraat (2012)
- 32-33: Keizersplein (2013-2014)

Schematische voorstelling van de stadsontwikkeling van Aalst.

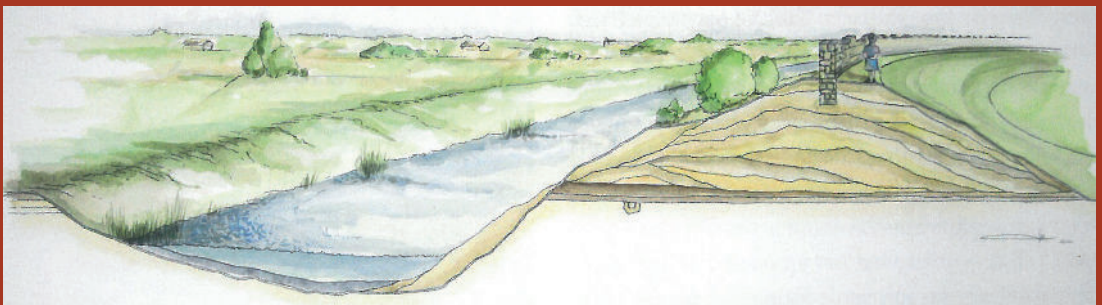

De gele laag is een restant van de stadswal op het Vredeplein.

In de loop van de 11de eeuw begint de stad in wording zich volop te ontplooiën. De locatie van Aalst, gelegen aan de kruising van de handelsroute Brugge-Keulen met de Dender, speelt een belangrijke rol. Ook politieke ontwikkelingen hebben vanaf 1050 een grote invloed. In het midden van de 11de eeuw verwerft de Graaf van Vlaanderen immers het gebied tussen Schelde en Dender. De grens van het graafschap Vlaanderen verschuift daardoor van de Schelde naar de Dender. In dit nieuwe gebied zal Aalst een centrale rol gaan vervullen voor de grafelijke macht. Dit alles zorgt voor de aantrekking van handelaars en ambachtsslui die de ontlukende stad nieuwe impulsen geven. In de loop van de tweede helft van de 11de eeuw start de bouw van de eerste D-vormige stadsomwalling. Deze urbanisatie gaat de eigenlijke stadsrechten vooraf. Die worden wellicht pas in het tweede kwart van de 12de eeuw verworven en bestendigen de stadsontwikkeling. In het begin van de 13de eeuw volgt een grote uitbreiding, waarbij ook de rechteroever van de Dender binnen de nieuwe stadsmuren komt te liggen.

De eerste omwalling

Over de eerste stadsomwalling is dankzij verschillende opgravingen heel wat geweten. Ze omsloot een gebied van ca. 6,5 ha. De gracht was 15 tot 18 meter breed en 3,5 tot 4 meter diep. Aan de binnenzijde is de uitgegraven aarde van de gracht opgeworpen tot een wal van ongeveer 13 meter breed. Bovenop de wal stond een stenen muur. Het tracé was hoefijzervormig en sloot aan op de Dender. De bouw van deze versterking is te situeren in de tweede helft van de 11de eeuw.

Reconstructietekening van de eerste stadsomwalling. (Tekening: Jan Moens)

Archeologisch onderzoek naar de tweede stadsomwalling

De afgelopen jaren hebben op het tracé van de tweede stadsomwalling tussen de Vrijheidstraat en de Korte Zoutstraat verschillende opgravingen plaats gevonden. De aanleg van nieuwe rioleringen zorgde ervoor dat archeologen op deze plaats voor de eerste keer de exacte locatie, omvang, uitzicht en datering van deze stadsverdediging konden onderzoeken. Deze omwalling bestaat uit een aarden wal met weermuur, torens en poorten en aan de buitenzijde ligt een gracht.

Tot vóór het archeologisch onderzoek gingen historici er van uit dat de oprichting van de tweede stadsomwalling van Aalst te dateren was vóór 1225. Dit was gebaseerd op de veronderstelling dat men het Schepenhuis op de Grote Markt, gedateerd tussen 1200 en 1225, niet zou bouwen buiten de stadsmuren.

Zowel op het Vredeplein als op het Keizersplein stelden archeologen overal een gele laag vast. Deze interpreteren ze als een restant van de aarden wal. Onder deze laag bevond zich een landbouwlaag die aardewerk bevatte uit de eerste helft van de 13de eeuw. Recenter materiaal werd niet aangetroffen. Hieruit is af te leiden dat de oprichting van de stadsomwalling en de inrichting van de Grote Markt op ongeveer hetzelfde moment plaats gevonden hebben.

Fundering van de Gentse poort ter hoogte van het kruispunt van het Vredeplein en de Vlaanderenstraat.

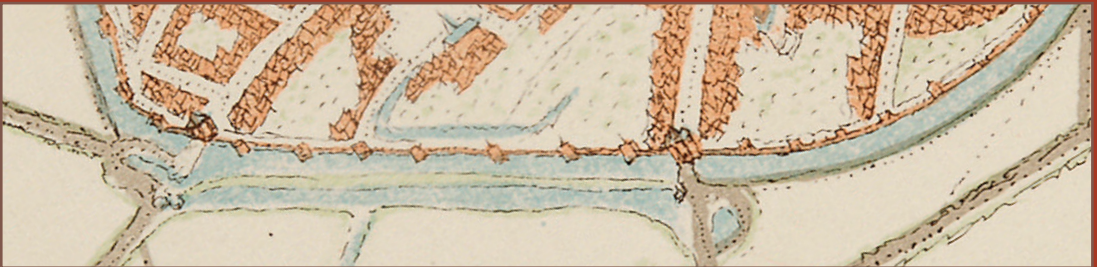

Afbeeldingen van de tweede stadsomwalling

Om iets te weten te komen over het uitzicht van de tweede stadsomwalling maken archeologen ook gebruik van verschillende historische kaarten. De oudste gekende tekening dateert uit de periode 1550-1565. Ze is van de hand van Jacob van Deventer. Hierop zijn de Zoutstraatpoort en de Gentse poort te zien, verbonden door een stadsmuur met zeven torens.

Op de kaart van Sanderus, die dateert uit het midden van de 17de eeuw, zijn dan weer zes torens getekend. De toren die het dichtst tegen de Zoutstraatpoort is afgebeeld, zonder torenkap, heeft een ronde opbouw, de overige vijf daarentegen hebben allen een dak en een D-vormig grondplan. De Zoutstraatpoort is geflankeerd door twee korte torens met kegelvormige torenspitsen en is bereikbaar via een houten ophaalbrug. Zowel voor de Zoutstraatpoort als voor de Gentse poort is een bastion gebouwd. De Gentse poort is duidelijk groter en opgericht op een rechthoekig grondplan met trapgevels voor- en achteraan en met twee kleine torens met kegelvormige torenspitsen aan de voorzijde.

Op de kaart van Ferraris (1777) zijn de wal, poorten en torens dan weer geheel verdwenen en vervangen door bomen. De gracht is wel nog zichtbaar.

Detail uit de kaart van Jacob van Deventer (1550-1565).

Detail uit de kaart van Sanderus (1649).

Detail uit de kaart van Ferraris (1777).

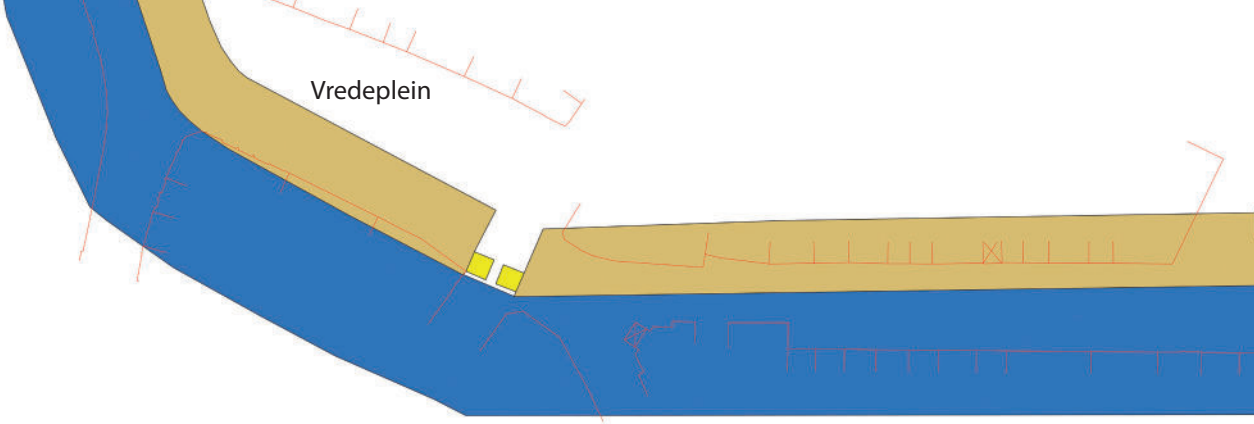
Ter hoogte van het kruispunt met de Vlaanderenstraat is een deel van de vierkante fundering van de Gentse poort of Nieuwstraatpoort blootgelegd terwijl op het kruispunt van het Keizersplein met de Korte Zoutstraat de funderingen van de Zoutstraatpoort zijn gevonden. Beide waren volledig opgebouwd in kalkzandsteen en opgericht in de loop van de 13de eeuw. Ter hoogte van de Korte Zoutstraat gaat het om twee (half?)ronde torens die de Zoutstraatpoort flankeerden. Tegen dit bouwwerk was een bakstenen structuur opgetrokken waarvan de voorzijde was afgewerkt met recht gekapte natuurstenen blokken. Wellicht zijn tegelijk met de bakstenen aanbouw ook brugpijlers opgetrokken. Deze verbouwing dateert mogelijk uit het einde van de 17de eeuw.

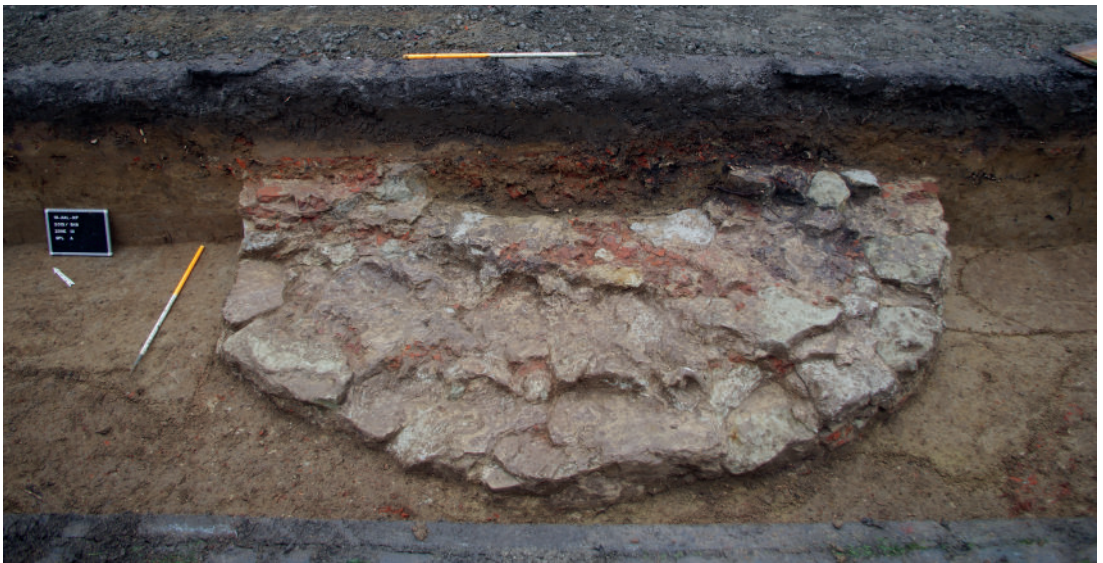
Luchtfoto van één van de torens van de Zoutstraatpoort (links), de aanbouw in baksteen (midden) en een brugpijler (rechts).

Aanzicht van de aanbouw in baksteen met een kalkzandstenen parement van de Zoutstraatpoort.

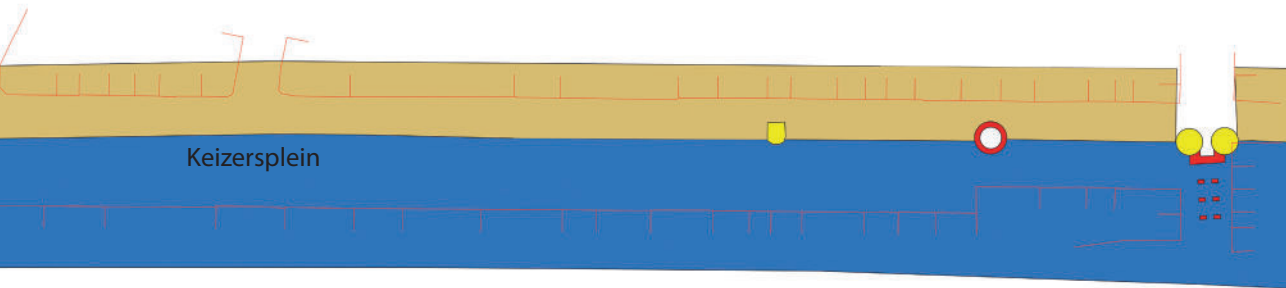
Schematische weergave van de laatmiddeleeuwse omwalling op het Vredeplein en het Keizersplein op basis van de archeologische gegevens.

De fundering van de D-vormige toren in kalkzandsteen op het Keizersplein.

Archeologisch onderzoek op de tweede stadsomwalling elders in Aalst

Eind 2006 vond voor de eerste maal een onderzoek plaats in de buurt van het tracé van de tweede, laatmiddeleeuwse, stadsomwalling. In de Albert Liénartstraat registreerden archeologen van het Agentschap Onroerend Erfgoed de buitenrand van de gracht van deze omwalling. Het onderzoek vond grotendeels buiten de stadsomwalling plaats, waardoor de informatie beperkt bleef. Tijdens dit onderzoek zijn ook sporen van de latere, 16de-eeuwse bastioneringswerken aan het licht gekomen. Archeologen van Antea legden in 2011 onder het nieuw administratief centrum van de Stad een deel van de stadsgracht bloot. De oudste fase bestaat uit een gracht met zacht glooiende oevers en een breedte van minimaal 22 meter.

Blauw: verloop van de walgracht; bruin: verloop van de stadswal; geel: fundering van poorten en torens in kalkzandsteen; rood: funderingen van toren en brug in baksteen.

Volgens historische kaarten bevonden zich op de wal tussen de Vrijheidstraat en de Korte Zoutstraat verschillende torens. Tijdens het onderzoek kon op twee plaatsen een toren vastgesteld worden. Dit betekent niet dat er nooit meer torens zijn geweest. Wellicht is dit eerder te wijten aan de grondige afbraak van de wal en aan het feit dat niet de volledige zone is onderzocht. Eén toren is D-vormig en is gemetst met kalkzandsteen. De fundering is ingegraven in de aarden stadswal. Een tweede, niet opgegraven toren, is rond en opgebouwd uit baksteen.

Profiel op de wal en gracht op het Keizersplein (de stadsszijde is aan de linkerkant van het profiel).

10-11-2019
10-11-2019
10-11-2019

De rand van de walgracht bevindt zich op het Keizersplein onder de groenzone. De huizen aan de zuidoostelijke zijde van het Vredeplein en het Keizersplein zijn bijgevolg gebouwd op deze opge- vulde gracht. Uit de opmeting van deze verdedigingsgracht in de Vrijheidstraat is dan weer af te leiden dat ze een vermoedelijke diepte had van 5 meter en een breedte van minstens 30 meter.

Hoewel de aanleg van de stadsomwalling en bouw van weermuur, torens en poorten niet in één keer zal gebeurd zijn, is er toch enige uniformiteit vast te stellen op het 550 meter lange onder- zochte tracé. Dit alles wijst op een planmatige en grootschalige uitbreiding van de stad in het eerste kwart van de 13de eeuw.

Het Keizersplein in 1906 (Beeldbank Aalst).

De opgave van de stadsomwalling

Pas in de 19de eeuw barst Aalst door de textielindustrie uit zijn voegen en volstaat de ruimte binnen de omwalling niet langer. De afbraak van de laatmiddeleeuwse stadsomwalling start echter al vroeger. Onder het bevel van maarschalk Turenne beginnen 3000 burgers en 1500 soldaten vanaf 1667 met de sloop van de omwalling. Ook in de daaropvolgende jaren gebeu- ren er verschillende afbraakwerkzaamheden. Toch was de vernietiging niet volledig. De ver- meldingen van verschillende bolwerken en poorten in historische bronnen vormen hiervan een getuigenis. Op het einde van de 17de eeuw zal men zelfs opnieuw enkele grachten uit- graven en wallen opwerpen om de stad te verdedigen. In 1695 vernieuwt de stad ook de brug aan de Zoutstraatpoort. In 1761 en 1762 volgt dan het definitief afgraven van de wal tussen de Zoutstraatpoort en de Kattestraat. Ook de poorten zijn op dat moment met de grond gelijk gemaakt. Door het nivelleren van deze wal zijn ook vaak de funderingen van de weermuur en de torens verdwenen. Zij waren dikwijls niet dieper gefundeerd dan de onderzijde van de wal. Vijf jaar later, in 1766, is beslist bomen aan te planten op de vesten naast de Zoutstraatpoort. De stadsgracht is mettertijd in verschillende fasen overweld en tot op heden aangesloten op het rioleringsnetwerk van de stad.

Colofon

Archeologiebrochure 7

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen op het Vredeplein en het Keizersplein in Aalst, uitgevoerd door SOLVA (2009, 2013 en 2014) op vraag van de Stad Aalst. Het project kaderde in de heraanleg van de bestrating en de ontdubbeling van het rioleringstelsel.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA

Meer lezen:

Bartholomieux B., Taelman E., De Maeyer W., Van Cauwenbergh S., Vanholme N. & Cherretté B. (2015) Aalst Vredeplein - Keizersplein. Onderzoek van de laatmiddeleeuwse omwalling, SOLVA Archeologie-rapport 9, onuitgegeven rapport. (www.so-lva.be)

Brion M., Ryssaert C., Goudie-Falckenbach E. en Mervis D. (2013) Archeologische opgraving, Aalst, Werf 8, Antea Archeologie rapporten 22/2012, onuitgegeven rapport.

De Groote K. (2010) The contribution of archaeological sources to the research of the formation of towns. The example of Aalst, a border town in the county of Flanders. In: De Groote, K., Tys, D. & Pieters, M. (eds.), *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, 249-266.

De Groote K. (2013) De stadswording van Aalst. Of hoe een Merovingische nederzetting uitgroeide tot een laatmiddeleeuwse stad, *M&L Monumenten, Landschappen en Archeologie* 32/1, pp. 4-32.

De Groote K. & Moens J. (2007) Buiten de Kapellepoort van de stad Aalst. Archeologisch onderzoek in de Albert Liénartstraat (O.-VI.), *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 30, pp. 44-45.

De Groote K., Moens J. & Ameels V. (2010) Verzegeld door de eerste stadswal. Merovingische nederzettingssporen onder de speelplaats van het Sint-Jozefscollege te Aalst (O.-VI.), *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 33, pp. 43-47.

D/2015/12.857/8

Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:

Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA
Joseph Cardijnstraat 60
9420 Erpe-Mere
archeologie@so-lva.be